

Szolnok-Doboka természeti értékei és szépségei

Jó látási viszonyok mellett már messze vidékeknek megfelelő magas kilátó pontjairól feltűnik Erdély északi részén az alacsonyabb környezetből egy kirívóan felugró, magános magaslat. Ha délkeletre vagy északnyugatra van tőlünk, alakja tompahegyű, hatalmas kúp, minden más irányból azonban jellegzetesen három csúcú kimerkedést mutat. Feltűnő, egyben gyönyörű látvány ez különösen késő ősszel vagy tavaszszal, amikor környezetétől eltérőleg havas teteje messze ragyog a napfényben, mintha a szomszédos szerényebb hegynépség tetejére tett ékes gyémántkorona lenne. A Széples (Cibles) ez, s vele egyúttal jelentkezik vármegyénk is, mint amelynek ez keleti impozáns határvölgvét jelzi.

Felesleges volna részletezni, hogy innen a Széplestől kiindulólág merre fut az a részleteiben szeszélyes határvonal, mely Szolnok-Dobokát a szomszédos vármegyéktől elválasztja. Erről közelebbi felvilágosítást nyújtanak az újabb térképek. *Újabbat* azért kell mondanunk, mert a mostani határvonal más, mint a Trianon előtti. A vármegye területéből ugyanis azóta jelentős sávokat kapott a szomszédos Szatmár, Szilágy és Kolozs megye, ezzel a vármegye előbbi 5150 km² területe 4070 km²-re csökkent.

A vármegye jól kikerekített, nagyjában köralakúnak vehető területegységet alkot, melyben az életnek három nagy ütőere: a Kis- és Nagyszamosnak, továbbá az egyesült Szamosnak széles völgye mint háromágú csillag fut a kör közepébe, Désre, mely így a megye életének kitűnő természeti fekvésű székhelye. A megye területének életegységét csak az északi részen a magyarláposi nagy horpadás zavarja. Ez ugyanis földrajzilag egy egész külön kis egységet alkot, egy mindenfelől zártnak tekinthető medencét, mert a vizeit levezető Láposfolyó járhatatlan hosszú szurdokon küszködik ki belőle, s nem is a megye belsejébe, hanem a szomszédos Szatmár megyébe. Így a láposi medence a maga forgalmát szomszédos vidékeivel, sőt saját megyéje többi részeivel is csak hágókon bonyolíthatja le.

A vármegye legnagyobb kiemelkedése a keleti határon már említett Széples 1842 m magas csúcsa, a legmélyebb pontot pedig a Szamosnak a megyéből való kilépési helye jelöli (Kocsoládfalvánál, régi neve Kucsuláta) tengerfelszíni 200 m-es magassággal.

Területünk felszínén főképpen azokat a különböző üledékeket találjuk, melyek a földtörténeti időknek ú. n. harmadidőszaki tengereiből rakódtak le. Ez a tenger a vármegye északi és északnyugati peremi részéről fokozatosan délkelet felé húzódott vissza, úgyhogy fokozatosan egymásután lett szárazzá a vármegyének mind nagyobb északi és északnyugati területsávja, míg a harmadidőszak fiatalabb idejében a vármegye délkeleti részét utoljára megülő tenger is elhagyta területünket.

Ennek megfelelőleg délkeletről északra, illetőleg északnyugatra menőleg a harmadkorszaki tengernek általában mind idősebb üledékei borítják a felszínt. Így nagyjában véve a Kis- és Nagyszamos közötti területet a fiatal harmadkorszaki tengernek fiatalabb korú lerakódásai borítják, a Kiszamos és a Szamos közötti területet a fiatal harmadkorszaki tengernek régiebb üledékei.

Csak erre a két területre vonatkozik a földtani felépítettségnek általában mondott egységessége, mert a Szamos és Nagyszamos közötti terület földtani felépítése már meglehetősen tarka. Ide ugyanis széles sávban áthúzódnak a Kiszamos és Szamos közötti területnek mondott képződményei, melyeket tovább északra és északnyugatra a vármegye határáig a régiebb harmadkorszaki tengernek üledékei váltanak fel. Sőt az Erzsébetbánya és Széples környéki mély völgyekben még a harmadkorszaki tenger közvetlen elődjének lerakódásai is felszínre kerülnek az ú. n. kárpátihomokkő képében.

Ezeken kívül a vármegye északi határa mentén eruptív kőzetek (andezit) is megjelennek. Az ezekből alkotott hegyek a vármegye legkiemelkedőbb pontjait, s egyben itt a vármegye határát is jelölik. Ilyenek a Széples (Cibles) 1842 m, tovább a határon belül eső Hunyadi-csúcs (Hudin) 1612 m, majd ismét a határon sorakozva északnyugat felé a Székelykő (Szekul) 1313 m, a Fenyvestető (Varatek) 1353 m, Gotthárd-csúcs (Prizlop) 1336 m, s innen a délnyugatra emelkedő Sátorhegy 1041 m magassággal.

Ezek a csak kis foltonként megjelenő eruptívumok, melyek a harmadkorszak újabb idejében történt vulkáni kitörések termékei, mintegy összekötő kapcsot alkotnak, egyrészt északnyugat felé a Gutin eruptív tömegéhez, másrészt délkelet felé a Radnai- és Borgói havasok hasonló képződményeihez. Nagyban véve tehát egyik kisebb tagját alkotják hazánk ama gyönyörű fiatal vulkáni koszorújának, mely a harmadkor-

szaki nagy beszakadás peremét jelölve, a Kárpátok nagyszerű ívének belső oldalán húzódik végig Budapest vidékétől kiindulva egészen a Hargita déli végződéséig.

Az előbbiektől különálló, de szintén harmadkorszaki vulkáni kitörés építette fel a Déstől északkeletre eső 779 m magas Csicsóhegyet is, mellyel későbbben bővebben is foglalkozunk.

Az eddig említettek földtanilag aránylag egészen fiatal képződmények. Van azonban ezeken kívül itt a vármegye északnyugati részén származási időben és közettani kifejlődésben is egy teljesen elütő kis földdarab. Ez a Magyarlápától nyugatra, nagyjában a Kapnikpatak és a Láposfolyó közé ékelődő ú. n. Haragosi (Preluka) tömeg, melynek azonban csak kisebb délkeleti része tartozik területünkhöz.

Ez főképpen ú. n. kristályospalákból és dolomitmárványból áll, melyekkel együtt keskenyebb ereket, teléreket alkotva gránitféle kőzet (pegmatit) is előfordul. Nagyon régi kőzetek ezek, mint ahogy maga az egész Haragosi tömeg is egy nagyon régi, a Kárpátoknál sokkal ősből, még a földtani ókorban keletkezett hegység maradványa. Természetes, hogy az azóta eltelt rengeteg idő ezt a régi hatalmas hegyet erősen megviselte, s mint ahogy mai állapota mutatja, nagyon szerény halmos, dombos, alacsony vidékké rágta le. Ezt a jelentéktelenné lepusztult ősi hegyecsonkot a vármegye területét elöntő harmadkorszaki tenger el is borította, s rárakott üledékeivel el is temette. Csak ennek a tengernek visszahúzódása után a vizeknek munkája hámozta ki újra eltemettségéből, a harmadkorszaki tenger üledékeinek csak kisebb foszlányait hagyva emlékképpen meg rajta.

A harmadkorszaki tengerek lerakódásai, melyek tehát apróbb részleteket nem tekintve, a vármegye földjét szinte teljes egészében borítják, anyagukat illetőleg meglehetősen egyhangúak: agyagok, márgák (meszes agyagok), finomabb, durvább homokkövek, konglomerátok. Vannak továbbá mészkövek is, de ezek a régi harmadkorszaki tenger üledékeihez tartoznak és a megyének csak az északnyugati peremvidéken található, itt is aránylag csak kis kiterjedésben.

Ennek a mészkőnek, némely homokkőnek és konglomerátnak kivételével ezek az üledékek valamennyien laza összetartásúak, könnyen szétesők. Ennek következtében ott, ahol ezek nagy területen jelennek meg, enyhébb lejtőjű dombos-halmos vidék alakul ki, mert a térszínen egyengető erők munkájának ezek a laza anyagok kevésbé tudnak ellenállani. Ez az eset a vármegyének különösen a délkeleti részén, a Kis- és Nagyszamostól közrefogott területen, melyet a Mezőséghez szoktunk számítani.

A továbbiakban vegyük sorra a vármegyének főfolyóitól közrefogott egyes területeit. Amint már érintettük, ezeknek földtani felépítésében általában véve bizonyos jellegzetes vonás van. Ezek a terület-egységek: a Kis- és Nagyszamos köze, a Szamos és a Nagyszamos közötti vidék és a vármegyének ezekről északra eső területe.

A Kis- és Nagyszamos közötti vidék a vármegyének kétségtelenül legegységesebb területe. Természetes is ez abból, hogy földtani felépítésében szinte kizárólag csak laza agyagok vesznek részt, melyeknek hatalmas vastagságú rétegében csak itt-ott akad jelentéktelenebb, de főképpen szintén laza anyagú homok közbetelepülés. Ez az oka különben e vidék vízszegénységének is, mert a csapadékvizek az agyagokon nem tudnak áthatolni, források képződésének tehát nincs meg a feltétele. Nagy gond itt ez a vízhiány, amit még az is fokoz, hogy a szegényes vízü kutak és források vize sem mindenütt élvezhető a benne oldott különböző sók miatt (konyhasó, glaubersó).

A csupa agyagból való felépítettségnek természetes következménye a táj egyhangúsága is; ehhez egyébként az ember is hozzájárult az itteni hajdani erdőknek szinte teljes kiirtásával. Az ilyen fátlan, vízben szegény, dombos-halmos vidéknek neve a közhasználatban levő „Mezőség”. Megjegyzendő, hogy az ilyen jellegű táj a Kisszamoson túl is folytatódik még jó darabon.

A »Mezőség« név bizony nem valami előnyös ajánlólevél tájképi szempontból. Az alacsony, nagyon széles, lapos tetejű dombok unalmas egyhangúságába csak itt-ott visznek valami változatosságot a csúnya, mély vízmosások, az oldalak megrogyásából származó meredek agyagfalak. A táj unalmasságát még növelik a lomha széles völgyek, melyek kicsi lejtésüknél fogva több helyen el is mocsarasodnak. Mindezek meglehetősen rossz hírbe is hozzák ezt a vidéket azok előtt, akiknek tájszépségi igényüket Erdély más helyeinek gyönyörűségei ugyancsak elkapatták.

Tény, hogy szédítő sziklafalak, regényes szurdokok, zúgó vízesések, vagy egyéb nevezetes hajmeresztőségek itt nincsenek, de mégis van valami, amiben a természetben gyönyörködni tudó nem fog csalódní, ha felkeresi. Ezek a mezőségi tavak. Újabban kezd is mind nagyobb figyelmet fordulni feléjük, s ezt meg is érdemlik.

Aki nevükön kívül egyebet nem tud ezekről a tavakról, emlegetésük alkalmával rendszeren egy kézlegyintéssel elintézi őket. Hiszen tavakat látott már, különbeket, mint ezek a mezőségi pocsolyák. Alaptévedése, hogy a tavak szépségét nem víztükrük adja, hiszen az mindenütt egyforma, sem nem esetleges alakjuk, hanem környezetük. Minden tó

szép, de pl. egészen más hatása lenne egy magashegyi tengerszemnek, ha az mondjuk, Dés mellett lenne.

A mezőségi tavak rendkívüli báját éppen a környezet szelíd dombjai adják, viszont a tó teljesen elfeledteti, valósággal széppé teszi ezeknek a domboknak egyhangúságát. Gyönyörűek itt ezek a tavak, de szépségükön kívül felkelthetik a komolyabb érdeklődést vízimadárvilágukkal, az evezős és vitorlázósporthoz kitűnő lehetőségeivel is.

Legnagyobb közülök a Vasasszentgotthárd és Cege között levő Cegei- vagy Hódostó mintegy 4 km hosszúságával. Kívüle a Szék vidéki kb. 2 km hosszú Újtó és a valamivel kisebb Csukástó van még meg. Mert régebben jóval több volt. A XVIII. század végéig annyi volt a Mezőségen, így Szolnok-Doboka ideeső területein is a tó, hogy szinte „ezertó országá”-nak lehetett mondani a Mezőséget.

Micsoda táj volt akkor a Mezőség! Nemcsak tarkálott a sok tótól, hanem ezek kiterjedése is tekintélyesebb volt. Így egy 1806. évi térkép (Lipszkytól) pl. a Cegei tavat északra Vasasszentivánig, délre pedig a Maros-Torda megyébe eső Katonáig rajzolja be. Itt tehát akkor még egy kb. 20 km hosszú összefüggő víztükör volt!

Mesterséges tavak voltak ezek. Csekély esésű völgyeket alkalmas helyeken töltéssel, ú. n. dugással elgátoltak. Sokszor ezt ugyanazon völgyön egymás alatt többször ismételték, úgyhogy a völgyekben gyöngy-sorszerűleg követték egymást a tavak. E tavak főcélja a régi oklevelek tanúsága szerint a szép jövedelmet hozó haltenyésztés volt, de a tó felduzzasztott vizét malomhajtásra is használták.

A XVIII. századtól kezdve rohamosan fogynak ezek a tavak. Rézsínt elhanyagolták, részint lecsapolták őket. Sajnos, még a meglevő néhány is pusztulóban van, sőt mostanában híre jár, hogy a Cegei tavat egyenesen le akarják csapolni.

Erdély legnagyobb tavát!

Miért? Hogy néhány hold termőföldhöz jussanak — majd a késői unokák? Mert hogy egy ilyen lecsapolt tó helyén mire lehet kilátás, arról ezen a vidéken is elég példa beszél. A mértéktelen földéhség már lepusztította ezekről a helyekről szinte teljesen az erdőket, tagadhatatlanul ugyancsak nem gyönyörködtető eredménnyel, most pedig utolsó ékessége is veszedelembé került.

Nem lecsapolni kell ezeket a tavakat, hanem ellenkezőleg, gondozni! Sőt a régieknek többnyire úgymint használhatatlan mocsaras-lápos területén újra vissza kellene állítani őket. Ennek közelebbi indokolása helyett elég röviden csak arra mutatni, hogy föld a Mezőségen van elég, de víz nincs. Sőt katasztrofálisan nincs.

Ezt a nincset még nincsebbé tenni könnyelmű felelőtlenség a jövővel szemben. Ha az elődök megfontolás nélkül annyi kárt csináltak itt, legalább mi ne pusztítsunk még tovább.

A megye eme délkeleti részének általában tájképileg nem vonzó külsejét, ennek egyhangú unalmasságát azonban mintha kárpótolni akarná a mélyben rejlő kincs: a földgáz és a kősó.

A terület előzetes tudományos vizsgálata után a közelmúltban végzett mélyfúrások Kispulyon mellett már ráakadtak a földgázra. Az eredmény egyelőre még szerény, de a földtani alakulat azzal biztat, hogy a ma is folyamatban levő mélyfúrások később gazdagabb földgázforrásokat is meg fognak nyitni.

A kősót már nem kell keresni. Ezt itt már a rómaiak is ismerték. De jelenlétére egyébként is rámutatnak a több helyen előforduló sóforrások, a lapos völgyekben gyakran feltűnő sókivirágzások, az itt-ott tömegesen fellépő só kedvelő növények.

A kősónak tekintélyes telepe ismeretes Széken, ahol azt régen bányászták is. Hogy a bányászattal itt később felhagytak, annak nem a só-tömzs kimerülése volt az oka, hanem valószínűleg az, hogy a sóbányászatnak kereskedelmi szempontból sokkal kedvezőbb fekvése van Désaknán, ahol Erdélynek jelenleg legjelentősebb sóbányászata folyik. Nem bányászott só-tömzs van továbbá Nyires mellett is, ahol a sósziklák, ami nem mindennapi jelenség, a felszínre is kibukkannak a Bándópatak völgyében. De ezeken kívül a mélyben nem sejtett helyeken is ott lehet a só. Így 1911-ben a Szentbenedek melletti földgázkutató mélyfúrások 50—90 m mélységben kősót ütöttek át, bár ennek rétege itt mindössze csak 10 m körüli volt.

Áttérve most már a vármegyének másik területére, melyet a Szamos és a Kiszamos fog közre, a só kapcsán mindjárt Désaknát kell említenünk. Az itt mélyben levő hatalmas só-tömzsben már a rómaiak bányászkodtak. Később a honfoglalás utáni időtől kezdődőleg folytonosan tart itt a bányaművelés. Kutató fúrások bizonyossága szerint az itteni só-tömzs vastagsága 80—100 m körüli, e mellett szintes kiterjedése is tekintélyes. Nemcsak roppant nagy tömegénél fogva jelent ez a só igen nagy értéket, hanem e mellett Erdély sóelőfordulásai között a legtisztább is a désaknai (vegyileg tiszta só-tartalma 99.55%; ez a százalékszám természetesen legtisztább anyagára vonatkozik).

A désaknai sóbánya azonban nemcsak anyagilag érték (napi termelése jelenleg 30 vagon körüli), hanem a megyének messze híres látványossága is. Gigászi méretű földalatti kristálypalota ez, labirintusa az 50—60 m magasságú roppant nagy termeknek, melyeknek símára

lefaragott szédületes sófalait gyönyörűen díszítik a sórétegeknek szeszélyesen gyűrött csinos szalagjai. Külön élmény a bányalátogatóknak, ha bentlétiük alkalmával történetesen robbantanak is. Nem a robbanás hatalmas dörmögése ijeszt, vagy lep meg ilyenkor, hanem ennek egymásba olvadó különös visszhang-jelensége, mely az ember testét valósággal átreszketetve, lüktetésszerűleg szabályosan gyengül és erősödik, és csak hosszú idő múlva hal el halk morgással. A visszhangnak ez a félelmetesen nagyszerű játéka nem is jöhet létre másutt, mint óriási csarnokoknak ilyen zárt labirintusában.

A megyének említett sótelepei, mint a többi erdélyi sótömzs is, a fiatal harmadkorszakban Erdély egész belsejét kitöltő tenger hátrahagyott kincse. Ennek a tengernek említett visszahúzódásával ugyanis kisebb tengerrészek maradtak hátra; ezeknek vize az akkori száraz és meleg éghajlat alatt bepárologva, visszamaradt a tengervíz sója. Ezt a későbbi idők agyagos lerakódásai vastagon betakarták s így azután a felületi vizeknek utólagos elmosásától megmentették.

A sóbányáknak legnagyobb ellensége a víz. Maga a só ugyan ezt nem engedi át, de ez rendszeren ott leleszkedik a sótestek alján. Ma már előre meg tudják állapítani, hogy lefele menőleg meddig tart a sótest, s ezt a határt nem lépik túl. Régebben azonban tájékozatlanságból átütötték a sótest talpát, s ekkor a betóduló víz miatt az ilyen bányában be kellett szüntetni a további termelést. Az ilyen elhagyott, elvizesedett bányáknak a sorsa előbb-utóbb az, hogy beomlanak, s az így támadt mélyedésben tó keletkezik. Természetes, hogy ezeknek a tavaknak a vize kisebb-nagyobb telítettségű sóoldat.

Ez az eredete tehát azoknak a mindig kisebb méretű, de rendszeren igen mély sóstavaknak, melyek szinte mindenütt ott vannak a régi sóbánya-helyeken, így e vármegyében Széken, Désaknán is; ezeket rendszeren fürdőnek szokták használni.

A Désakna és Dés közötti Rompás nevű hegyen egy régi bányának ilyen beszakadása éppen a legutóbbi időben, az 1930-as évek elején történt. Ezzel itt egy nagyon meredek falú, tölcészerű, a désiektől Dörgőnek nevezett üreg keletkezett, mely alsó részén, mintegy 30 m mélyen egy néhány méter átmérőjű torokká szűkült, körülveve szaggatott s függélyes sófalakkal. A torok a régi sóbánya titokzatos, sötét üregébe nyílt, melyben igen nagy mélységben víz volt, amit a bedobott kő loccsanása igazolt. Ennek a víznek lassanként való felemelkedésével a régi hátborzongató kép már sokat szelődött. A berogyás torkánál is feljebb emelkedett már a víz; felszíne ma tele van a régi bányaacsolat fadarabjaival, különböző állatok (kutya, malac, stb.) hulláival, figyelt-

meztetve az óvatosságra, hogy a kíváncsiskodók a nagyon laza anyagból álló, magától is omló szakadási peremet túlságosan meg ne közelítsék.

Ennek a területnek, a Szamos és Kiszamos közének a már említett kőson kívül még csak egyetlen említésre méltó ásványi értéke van, a Szamosújvár közelében levő kérii kénes-sós ásványvízforrás; ez a ma mellette levőnél mindenesetre fejlettebb fürdőtelepet érdemelne.

Mint említettük, a Kis- és Nagyszamos közötti jellegzetes mezőségi tájkifejlődés ennek a területnek keleti részére is áthúzódik, tovább, északnyugat felé azonban a táj jellege lassanként megváltozik. Itt ugyanis már nemcsak az erdőség szaporodik nagyon fel, hanem a dombok formája is mind meredekebb lesz. Nem ritkák itt már a merészebb szakadékos formák, melyek turista szempontból is figyelmet érdemelnek; ilyenek a Kőlőzna és Csürfalva (Klic) környékén levő nagy homokkőszakadékok, melyek a Szamos völgyéből könnyen is megközelíthetők. A hegyek, itt sem magasak, de mély, szűk, sok helyen kanyargós és szakadékos oldalú völgyek szabdalják fel, melyekben kedves, régényes részletek is bőven akadnak.

A vármegyének a Szamos völgye nemcsak fő élettere, mit egyébként még jelentősebbé tesz a vasútvonalnak nemsokára elkészülő második vágánya is, hanem tájképileg is egyik legszebb része. Megfelelő kilátópontról mindenünnen rendkívül bájos képet tár elénk, közelről pedig valóban festői részletei vannak, így pl. különösen Révkörtvélyes és Kocsoládfalva közé eső alsó szakaszán, hol a völgyet helyenként tekintélyes sziklafalak is kísérik. Nagyban emeli szépségét változatossága. Az éles kanyarodásokkal futó völgy hol tekintélyesen kitér, hol kapuszerűleg összeszűkül. Minden kanyarodás után új kedves kép tárul elénk, harmónikus, szelíd kép, pompás színfoltokat adva ennek az egymást felváltó üde rétek, szántók, berkek, ligetek, az egymást sűrűn követő falvak, melyek között szeszélyesen kanyarog a Szamos széles ezüst szalagja. Mert a Szamos a Kis- és Nagyszamos összefolyásából megszületve, itt már tekintélyes nagy folyó, sőt árvizek alkalmával kilométer szélességre kiöntve, szinte félelmetesen hatalmas víztömeget hömpölyögtet.

Természeti szépség tekintetében a vármegyének mindenesetre legváltozatosabb és leggazdagabb az északi része, mely a Nagyszamos és a Szamos közé esik. Ez természetes is, hiszen az előbbiekkal szemben ennek legtarkább a földtani, illetőleg közettani felépítése. Ez magyarázza meg azt is, hogy ásványi kincsei is mások.

Ennek a most szóban forgó területnek Nagyszamos melléki vidékét széles sávban még mindig a fiatalabb harmadkorszaki tenger laza, agyagos-homokos rétegei építik fel. Ennek megfelelőleg ez még mindig dombos-halmos vidék, melynek egyhangúságát azonban már nagyban mérséklik nagyobb összefüggő erdőségei, mélyebb és nagyobb esésű völgyei. Már messzebről is feltűnő kiemelkedése ennek a vidéknek a Déstől északkeletre emelkedő Csicsóhegy, mint amely a környezet enyhébb dombjai közül idegenszerűleg nyúlik fel. Valóban származásilag, alkotó kőzetét tekintve is idegen ez itt, s egyben, az egész vármegyének különösen érdekes kis foltja.

A Csicsóhegy tulajdonképpen egy tengeralatti vulkán maradványa, melynek terméke azonban nem annyira láva volt, hanem hamut, horzsaköves laza vulkáni anyagot repített ki magából bámulatos nagy mennyiségben. Gyakori jelenség ez a vulkánoknál. Hiszen, amint tudott dolog, Pompejit és Herculánomot is ilyen laza vulkáni anyag, hamu temette el, melyet a Vezúv Kr. u. 79 évi kitörése alkalmával repített ki magából. A csicsóhegyi vulkánnak a hamuja abba az akkor egész Erdély belsejét kitöltő, fiatal harmadkorszaki tengerbe hullott, melynek hullámai ezt a hamut Erdély belsejének természetesen távoli vidékeire is elvitték. Ez a széthurcolt hamu azután a tenger fenekére leülepedve, a tenger egyéb üledékei között tőlük eltérő anyagú rétegeket hozott létre. Az azóta eltelt hosszú idő alatt ez az eredetileg laza anyag a mélyben, a felette felszaporodott üledékeknek nyomása és egyéb tényezők hatása alatt szilárd közzetté keményedett; ezt tudományosan tufának nevezzük (népies neve: pala).

Ez a tufa nemcsak a megyének, hanem Erdély fiatal harmadkorszaki tengeri üledékével borított igen sok más helyén is kiütközik a felszínre. Kibúvását a felületre a kopasz domboldalakon messziről viritó fehér csík s az ezek mentén sok helyen nyitott kőbánya is jelzi. Ez a tufa ugyanis egyike a legkiválóbb épületköveknek. Likacsosságánál fogva rossz hővezető, másfajta köveknél lényegesen könnyebb, igen jól és könnyen faragható és mellett mennyire időálló, bizonyítja éppen Désnek is ebből épült régi, főtéri temploma.

Valóságos áldás ez különösen a mezőségi vidékeken, ahol más természetes épületkö nem áll rendelkezésre, tégláégetéshez meg hiányzik a tüzelőanyag. Becsességét mutatja, hogy távolabbi helyeken is kezd már tért hódítani. Így pl. Kolozsváron is mind gyakrabban használják újabban épületek külső részének burkolására; itt már egyenesen díszkő szerepet játszik. Sőt ugyancsak Kolozsváron az ez

évi művészeti tárlaton egy belőle faragott szobor is volt kiállítva. Mindezekon felül jó nyersanyaga a cementnek is (trasz).

Végül van ennek a tufának tudományos haszna is. Ezek a tufarétegek ugyanis könnyen felismerhetők, könnyen követhetők messze tájakra, így minthogy egy bizonyos tufaréteg (mert több is van belőle) természetesen egy meghatározott bizonyos földtani időt jelöl, tehát biztos időjelző a fiatal harmadkorszaki tenger üledékei között. Ennek pedig azért van tudományos fontossága, mert ennek a tengernek igen nagy időközben keletkezett üledékei annyira egyformák, ez a hatalmas vastagságú üledéksor annyira egynemű, hogy benne ezeket a tufákat kivéve semmi támpont nincs a pontosabb szintjelzésre.

A Csicsóhegy egyébként természetjáró szempontból is nevezetes helye a vármegyének. Kirándulók gyakran keresik fel, hogy furcsa sziklaalakulataiban gyönyörködjenek, s élvezzék kimeredő sziklaormáról a pompás kilátást. Ez különben történeti nevezetesség is. Ezen állott ugyanis a régi Csicsóvár, melyből, sajnos, már csak egy jelentéltelen falrész van meg.

A Csicsóhegy környékén levő sziklafalak, különös sziklatűk, oduk nem mind természetes alakulatok, sőt legnagyobb részben nem azok. A Csicsóhegy kőzete ugyanis likacsosságánál és nagy keménységénél fogva a malomkőnek kiváló nyersanyaga. A környék lakosságának régtől fogva egyik jelentős kereseti forrása is a malomkőkészítés. Legalább jórészt az ehhez való nyersanyag kitermeléssel keletkeztek a Csicsóhegy oldalán levő nagy odúk, különös sziklaalakulatok, és bizonyos, hogy a régi vár nagy része is ennek a kíméletlen kőharácsolásnak esett áldozatul.

A megye földjének alkotásában a harmadkorszaki tengereknek eddig meglehetősen egyhangú agyagos-homokos lerakódásaival találkoztunk; ezekbe csak a só és a közbetelepedett tufarétegek jelentettek helyenként némi változatosságot. Ebbe az egyhangúságba közzettanilag, ezzel együtt tájképileg is új színt visz bele a régi harmadkorszaki tengernek mészkő lerakódása, mely a megye északnyugati vidékén, nagyjában Kocsoládfalvától a magyarláposi medencéig összefüggő nagyobb területet borít, de kisebb foltokban ezen a környéken más helyen is előfordul.

Ahol ez a mészkő megjelenik, természetének megfelelőleg alakul a térszín is. A mészkő ugyanis hajlamos meredek szirtek képződésére, mint azt a Kocsoládfalva és Révkörtvélyes közötti mészkősziklák is mutatják, melyek ebből a mészkőből állanak. Természetjáró szempontból szintén ennek a mészkőnek szakadékos sziklái révén figyel-

met érdemel a Sósmezői völgy is. Az itt levő kőbánya törmelékéből egyébként a harmadkorszaki tenger csigáinak is szép kővületei gyűjthetők. Még nagyobb szabású ennél ugyanebben a mészkőben kialakult Bábai szoros meredek, omlásos, mintegy 2 km hosszan kanyargó sziklaszurdoka. Kívánatos erre külön is felhívni a figyelmet, mert könnyen felkereshető. Galgótól egy nap alatt sétálva megjárható, sőt még kényelmesebben is, mert ezen a festői szoroson halad át az a műút, mely a Galgó—Magyarláros közötti rendes autóbuszforgalomnak is az útja.

De természetjáró vonatkozásban más érdekességei is vannak ennek a mészkővidéknek. Ahol nagyobb területet borít ez a mészkő, nagyjában hullámos, dombos fennsíkszerű térszint alkot a mészkővidékre jellegzetes víznyelő lyukakkal, tölcseáralakú mélyedésekkel, töbrökkel (dolinák), zárt völgyekkel, búvópatakokkal és barlangokkal. Kisebb szabásúak ugyan ezek, mint más nagyobb mészkőterületen levők, de Erdélynek egész belső részében itt találjuk legszebb megjelenésükben ezeket a karsztformákat. Nagyobb arányokat ezek itt nem is érhetnek el, mert ennek a harmadkorszaki mészkőnek nincs elég homogén összetétele s főképpen nincs elég vastag kifejlődése.

Ezek a karsztos térszínformák legfeltűnőbb módon lépnek fel a Láros szurdoka vidékén levő Jóháza, Erdőszállás (Szelnice) és Petőréti környékén, ahol az erdőtlen, fennsíkszerű felületen seregestől vonják magukra a figyelmet a töbrök, mint valami hatalmas gránáttölcsérek. Galgótól északra Kőfrinkfalvánál két kis érdekes búvópatak van. Hosszúrévnél szintén van egy ilyen, sőt itt még egy kis cseppkőbarlang is van. Még kisebb ilyen barlang ismeretes Szamoshévíznél (Toplica) és Kocsoládfalva mellett is. Szerény kis barlangok ugyan, melyek más nagyobbak pompájával nem vetekedhetnek, de érdemes lenne velük közelebbről is foglalkozni, mert tudományos szempontból értékes adatok kerülhetnek ki belőlük.

Az említett mészkövek egyébként mint nyersanyagok is értékesek. Erre vall, hogy sok helyen bányásszák is. Jó ugyanis épületkőnek, útkaviccsolásra és mészégetésre is megfelel. Ahol csak ez a mészkő ezen a vidéken előfordul, szinte mindenütt találkozunk apró, falusi szabású mészégető kemencékkel, sőt ahol a mészégetésnek egyéb kedvező feltételei is megvannak (erdőség, jó közlekedési lehetőség), szinte egymás hegyén-hátán vannak ezek a kezdetleges mészégető kemencék (Bábai szoros), melyek égetett mészsel a távoli vidékeket is ellátják.

A vármegyének még hátralevő északi része a láposi medencéhez tartozó külön kis földrajzi egység: egy hatalmas, nagy katlanszerű

medence. Egy egészen különálló kis világ, melynek tájképi jellege is elütő, ásványi értékei is egészen mások, mint a vármegye többi területéi.

Ezt a medencét nyugatról határolja a vármegye földjének általános jellemzésekor már említett Haragosi tömeg, melyről már onnan tudjuk, hogy egy régi hatalmas hegységnek rég lekopott, azóta tengerrel el is öntött, de ismét kihámozott maradványa. A lekopottság meglátszik formailag is rajta, mert felszíne általában halmos, dombos vidék, csak a róla lefutó vizek vájtak bele szűk, szurdokszerű mély völgyeket. Ezek a kis patakok sok kedves, helyenként igazán regényes részletekkel gyönyörködtetnek apró sellőkkel, szerényebb vízesésükkel, erdővel benőtt meredek, sziklás oldalakkal. Legnagyobb közöttük azonban az a mély szurdokvölgy, mellyel a Haragosi tömeg kemény kristályospala és dolomitomárvány kőzetén a Lápos folyó töri át magát.

A Lápos folyónak ez a szurdoka Magyarlápóstól nyugatra, Macskamezőnél kezdődik, s innen mintegy 30 km hosszúságban tart ki Szatmár megyébe. Megyénkbe ennek a szurdokvölgynek körülbelül csak kezdeti fele hossza esik, de éppen ez a legszebb, legregényesebb része. Sajnos, ez a megyének eddig még feltáratlan szépsége, mert mai állapotában szinte teljességgel járhatatlan. Azok a kevesek, akik komolyabb szándékkal keresték fel, hogy bejárják, szinte már az első lépéseknél olyan akadályokba ütköztek, melyek arról győzték meg őket, hogy vállalkozásuk korántsem egyszerű kirándulás, hanem ahhoz szinte expedíciószerű felkészültség szükséges.

A Lápos vize ugyanis a keskeny szurdokot nagyon ritka kivételtől eltekintve úgy kitölti teljes szélességben, hogy mellette semmi gyalogjáró hely nem marad, még a legkisebb vízálláskor sem. Az oldalakra kitérni pedig szintén nem lehet, mert ott vagy sziklák állnak útba, vagy a rendkívül meredek lejtő nehezíti ezt meg, hiszen ezek a lejtők többnyire 45 foknál is jóval meredekebbek. Érdekes, hogy a szurdok lejtése rendkívül kicsi. Ennek következtében a víz szinte állani látszik sok helyen benne, s ilyen helyeken a víz tekintélyes mélységű is. Legfeljebb nyáron lehetne — természetesen kis vízálláskor — fürdőruhában átmenni rajta, előre számítva azonban arra, hogy egyes helyeken úszni is kell. Még talán legkényelmesebb lenne télen a befagyott víz jegén kísérelni meg az átjutást.

Minthogy a meredek oldalak erdővel vannak benöve egészen fel a tetőig, így felülről is csak itt-ott lehet apróbb részleteket megpillantani a szurdok mélyéből. A Lápos folyónak ez a szeszélyes hurkokkal ka-

I.

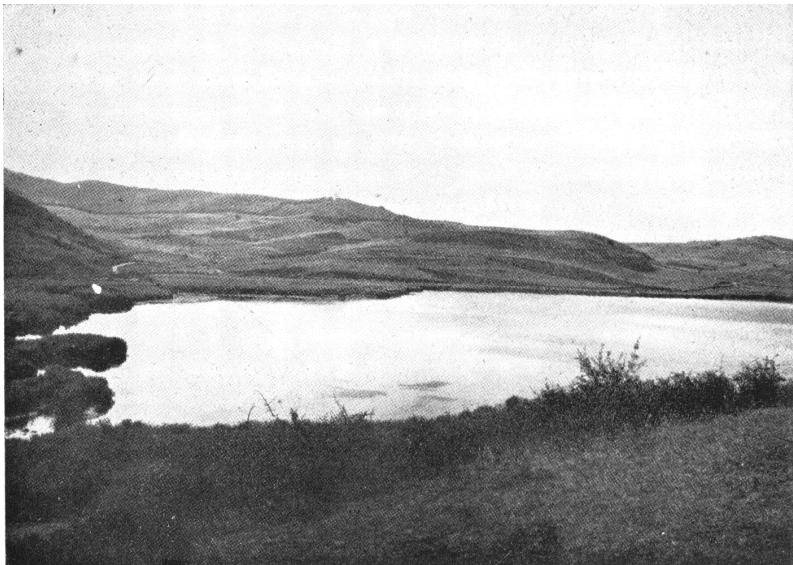

A Széples keletről, a Radnai havasok felől

A Széples-hegycsoport nyugat—délnyugat felől nézve. Jobboldalon a Széples (1842 m) hármas csúcsával, baloldalon a Hunyadi-csúcs (1612 m).

II.

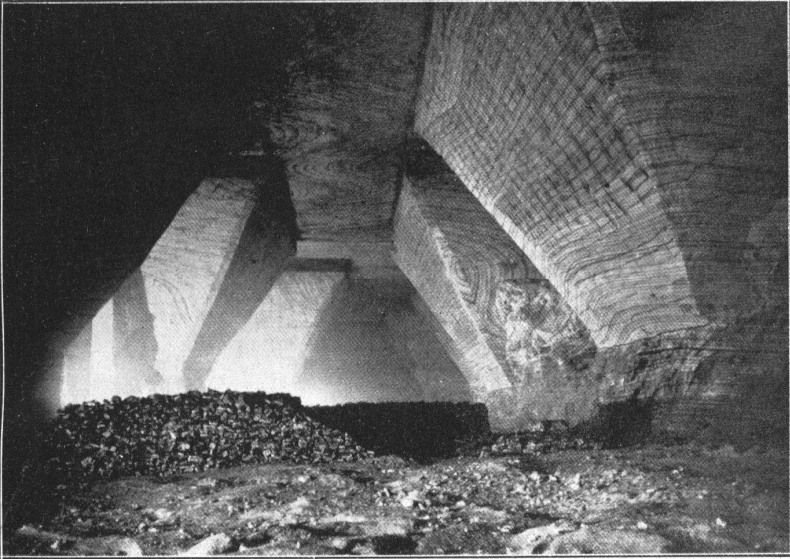

A Csukástó északnyugatról. A kép jobboldalán levő hajlásban vezet fel az út Székre.

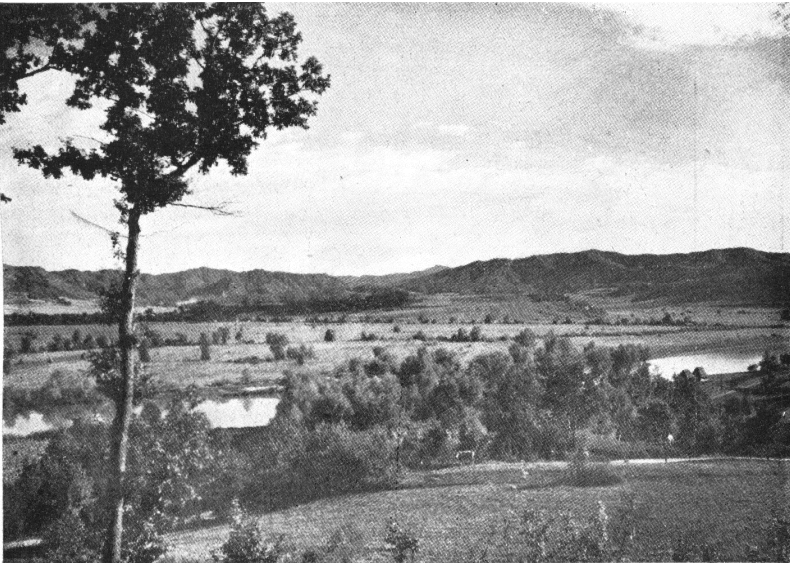

Az Újtó északkeletről. Előtte a nádregeteg. Elöl az út a gáton (dugás) megy végig.

III.

A désaknai sóbánya

Nagylózna környéke Letka felől. Elöl a Szamos.

IV.

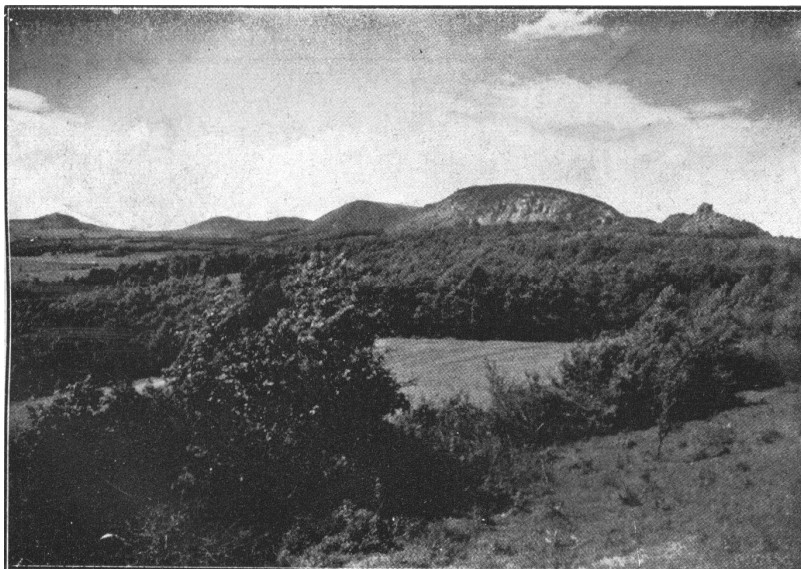
A Szamos árvize Galgón felül. Jobbról Tőkepatak község (1933. március 8.)

Petőréti község, mögötte a Vilmai-hegy (778 m) északról nézve

A Csicsóvár délkeletről
A felmeredő sziklatömeg jobb szélén a régi vár egyetlen falmaradványa

A Csicsó-hegycsoport délről nézve. Jobbszálen Csicsóvár, balra tőle a Magura.

VI.

Szakadék a sósmezői völgyben

A Bábai szoros. Elől falusi mészégető-kemencék tömege.

VII.

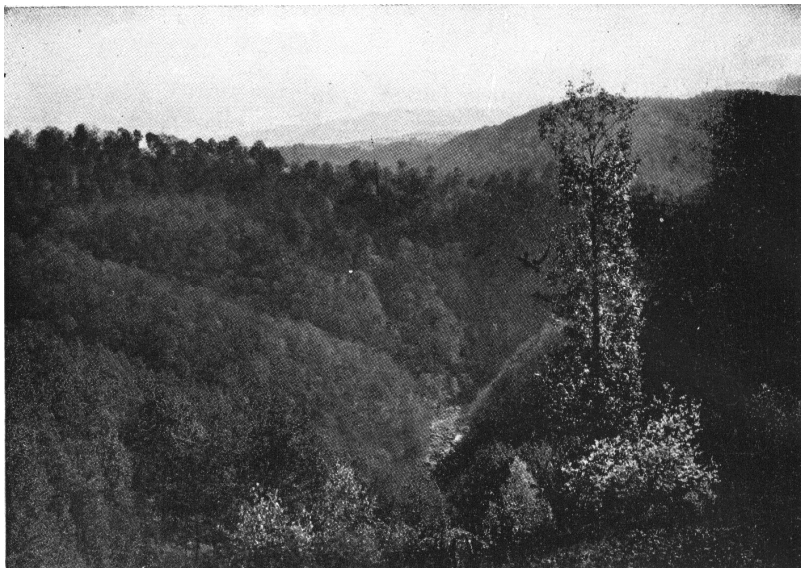

Blenkemezőtől nyugatra zárt völgy, dolina-beszakadással

Kilátás északnyugat felé a Tökés és Oláhlapos közti hágóról. Balról a Sátorhegy (1041 m).

VIII.

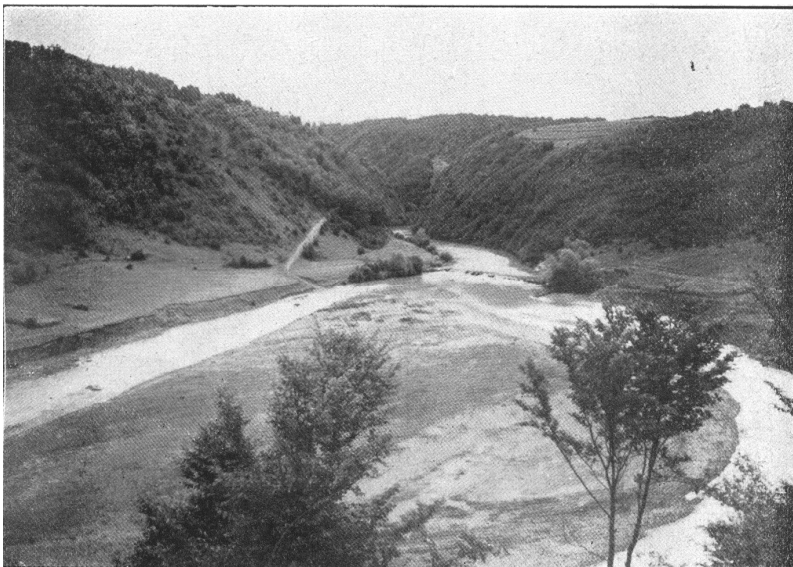

Betekintés a Lápos-szurdok mélyébe Macskamezön felül

A Lápos szurdoka Macskamezön felül. A víz szinte áll, felülete tele ráhullott falevelekkel.

IX.

A Lápos folyó szurdokának kitágulása Erdőszállásnál (Szelnik). A Haragosi tömeg.

Szolnok-Doboka határát alkotó gerinc a Fenyvestetőnél (Varatik, 1353 m)
Jobbról hátul a Szépleles

A Széples a Hunyadicsúcsról. Balról hátul a Radnai havasok homályos körvonala.

A Széples. Baloldalon az Arcsercsúcs, jobbról a főcsúcs.

nyargó hosszú szurdoka tehát a vármegyének eddig még csak titokzatos szfinxe, melyet felfedni, a természetjárók részére hozzáférhetővé tenni igen fontos kívánalom.

A Lápos folyónak ez a szurdoka azonban más oldalról is figyelmet érdemel. Benne ugyanis vízzárógát építésére bizonyára sok kedvező hely kínálkozik, így érdemesnek látszik foglalkozni az itt létesítendő vízerőtelepek gondolatával. Hiszen a Láposnak itt már tekintélyes vízmennyisége van, s előny e tekintetben az is, hogy a szurdokban a víznek igen nagy magasságra való felduzzasztása sem tesz semmi kárt, mert gazdaságilag úgyszólván teljesen használhatatlan területeket önt el. Az így esetleg létesített hatalmas tónak még az a haszna is lenne, hogy nagyban emelné a szurdok szépségét, vele idegenforgalmi jelentőségét.

A Haragosi tömegnek van igen jelentős ásványi terméke is. Ilyen a már régebben ismert és bányászott mangánérc, melynek értékét különösen emeli ennek mai keresettsége, s az, hogy ez a Macskamező mellett levő előfordulás a magánércnek az egész országban legjelentősebb telepei közé tartozik. Már újabb keletű a csillámbányászat. Ezt a ma nagyon becses ásványt eddig külföldről hoztuk be, s minthogy ez ma nem lehetséges, ez a hazai előfordulás ma igazán égető szükséglet pótol (különösen a villanyiparban nélkülözhetetlen). Előkerülnek itt a csillámbányászattal kapcsolatosan gránát turmalin, földpát, berill nevű ásványok is; ezeknek technikai felhasználásuk ugyan nincs, de kristályaiknak gyönyörű kiképződésénél fogva, olyan nagy múzeális értéket képviselnek, hogy ennek révén Macskamező rövidesen bekerül ezeknek az ásványoknak külföldi viszonylatban is leghíresebb lelőhelyei közé.

A láposi medencének, ennek a szépen kikerekített földrajzi kis egységnek közepe táját Magyar- és Oláhlápos környékén nagy kiterjedésű sík foglalja el, alacsony, kedves dombokkal tarkázva, melyek északra és keletre a megye határa felé mindinkább összébszorítják a völgyi lapályokat, ők maguk pedig mind magasabbra emelkedve, felvezetnek a magas határhegyeknek pompás koszorújához, mely a láposi medencét gyönyörű félvízzel öleli át.

Ennek a festői hegykoszorúnak, mely a láposi medencének észak felől megkapó háttérrel ad, nyugati végpontját az 1041 m magas Sátorhegy alkotja. Találó nevével, s arról, hogy körülötte más nagyobb kiemelkedés nincs, rögtön felismerhető. Keleti végpontján pedig még méltóságáteljesebben trónol hármaskoronájával a Széplés. E két végpontot félkörös láncsal köti össze a látóhatáron az egymást követő kiemelkedéseknek már a fenyőrégióba nyúló folytonos sora. Lenyűgöző látvány a változatos tájnak ez a hatalmas panorámája. A szemlélőben önként-

lenül is azt a gondolatot ébreszti, hogy a messze kéklő ormokon, tetőkön, a szűk, mély völgyek vadonjaiban, az egymásután sorakozó gerincek kulisszái között mennyi szépség, báj, vadság, fenségesség várja a természetjárókat.

Kár, hogy mindez jelenleg szinte teljesen meddő kincs, mert természetjárói szempontból eddig nagyon elhanyagolt terület. Elhagyatottságánál fogva alig is meri valaki felkeresni, pedig éppen az elhagyatottság a természet legvonzóbb pompája.

Ebből az ismeretlenségből tulajdonképpen szinte csak a Széples az egyedüli kivétel, mely természetjáróinknak újabban mind kedveltebbé és látogatottabbá váló helye. Erre jogosan igényt is tarthat, hiszen nemcsak a vármegyének, hanem tágabb környékének is olyan királyilag kimagasló pontja, hogy igazán ráillik három megye határköve (Szolnok-Doboka, Máramaros és Beszterce-Naszód). Fűves tetejéről párját ritkító kilátás nyílik. Észak felé a Máramarosi havasok távoli zürzavaraiba láthatni be, keletre a Radnai havasok egész fenséges tömege elég közelségénél fogva részleteivel is elébünk tárul, délkeletre a Kelemen havasok körvonalai rajzolódnak a láthatárra, tovább a messzeség homályában kivehető a Hargita-vonulat, sőt mögötte a Keleti Kárpátok egyes pontjai is, délre az Erdélyi medence halomvidéke vész a messzeségbe, délnyugatra a Biharhegység kéklik a távolban, s nyugatra az alacsony hegyvidék fölött az Alföldig kiláthatni, sőt nincs kizárva, hogy igen tiszta időben homályosan feltűnnek a Déli Kárpátok is, mert a Széples helyzeténél fogva ennek sem lehet földrajzi akadály.

A Széples így Erdélynek valóságos kilátótornya.

A Széples néhány méternyi eltéréssel közel egyforma három csúcsa közül a legészakibb, az Árcsercsúcs vonja magára leginkább a figyelmet merész sziklaalakulataival. Van itt azonban más is, ami figyelmet érdemel, amit azonban nem igen szoktak észrevenni. Ha ugyanis jól szemügyre vesszük, az innen északkeletre lefutó völgy alakjában valami különös idegenszerűséget vehetünk észre. Ez abban áll, hogy a völgy talpa messzebb lent hepe-hupás felületű tágas térséggé szélesedik ki. Ez a különös völgyforma ilyen nagy tengerszínfeletti magasságban gleccser munkájára vall; bizonyíték ez arra, hogy — ami a Széplesnek egyúttal tudományos érdekessége is — a jégkorszakban róla gleccser csúszott le.

A természetjáróknak másik kedvenc helye a Hunyadi csúcs. A Széplestől északnyugatra emelkedő törpefenyős, bozotos magaslat, mely 1612 m magasságával a vármegyének második legnagyobb kiemelkedése. Tetejéről szintén gyönyörű kilátás nyílik, különösen a Széplesre, mely innen tetőtől talpig áttekinthető.

Az a magaslatsor, mely a Széplest a Sátorhegygel összeköti, mely vízválasztó vonal is, természetjáróktól már csak nagyon ritkán látogatott. Ennek talán az is az oka, hogy jobbára sűrű fenyvessel borított, mely között alig akad egy-egy tisztás, melyekről azonban fenséges a kilátás többek között lent a máramarosi medencére is. Inkább Kapnikbánya felől szoktak ide feljönni, szerét kell azonban ejteni, hogy Erzsébetbánya felől is bekapcsolódják ide egy természetjáró útvonal.

Mint már tudjuk, a Széplestől a Sátorhegyig a megye határán húzódó nagyobb kiemelkedések a harmadkorszaki vulkánok termékeiből, ú. n. andezitekből épültek fel. Ezek a vulkánok azonban nemcsak andeziteket hoztak a felületre, hanem működésükkel kapcsolatban ásványi értékekkel is megajándékozták a vármegyét. Erzsébetbánya arany, ezüst és ólom érctelérei ennek a vulkánizmusnak köszönik eredetüket. Származásilag rokonok ezek a kapniki, továbbá a nagybányai hasonló s még gazdagabb ércelőjövetelekkel. De kétségtelenül igen nagy gazdasági jelentőségük van ezeknek Erzsébetbánya vidékén is, hol ezeknek az érceknek bányászata már igen régi időkbe nyúlik vissza. Itt-ott másutt is mutatkoznak érc-nyomok (pl. a Széples lábainál is), így nem lehetetlen, hogy ezek között akad bányászatra érdemes előfordulás is.

Ennek a vidéknek vulkánossága még egy másik értéket is hagyott hátra. Ezek az ásványvizek. Közülök széles körben is jó hírnévnek örvendett a sztojikai alkalikus-sós-savanyú víz. Régebben élénk kereskedelem folyt ennek palackozott vizével s forrása mellett látogatott fürdő is volt. Utóbb azonban mind a fürdő, mind a palackozott víz sokat veszített jelentőségéből; ennek nem a víz, hanem bizonyosan szervezési hiba az oka. A Sztojka-falu szomszédságában levő Borkúton szintén van savanyúvízforrás, továbbá Erzsébetbányán és a szomszédos Rákosfalván, s talán e vidékek más elhagyott helyein is. Ezeknek vize azonban egyelőre teljesen haszontalanul folyik el, legfeljebb a helybeli lakosok élnek vele. Az ásványvizek sorában végül az innen messze, a Szamos melletti büdöspatakít (Révkörtvélyes) kell megemlítenünk; ennek alkalikus, vasas, kénes, jódos forrása mellett kisebb fürdőtelep is létesült.

Ime, Szolnok-Doboka nem panaszkodhat, hogy fukarkodott volna vele a természet. Sokféle és igen becses ásványi terméke mellett természeti szépségekben sem szűkölködik. A természet megtette a magáét, a többi az ember dolga. Bizonyos, hogy az ember részéről igen sok még itt a tennivaló, mert a természet áldása önmagában még nem érték, azzá csak úgy lesz, ha az ember élni is tud vele. Ennek pedig az adottságok felismerése, okos előrelátás és céltudatos, szívós munka az eszköze.

BALOGH ERNŐ

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabó T. Attila (szerk.): Szolnok-Doboka magyarsága